

Hamlet İsaخانlı

İSMİXAN YUSUBOV – ZAMANI VƏ MƏKANI AŞAN XATİRƏLƏR

Dostu olmayan insan yoxdur. Adam olanın dostu olar. Səməd Vurğun demişən, "mən də bir insanam, mən də canlıyam" və mənim də dostlarım var. Dost böyük nemətdir. "Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi" atalar sözü ataların (həmçinin anaların!) çoxəsrlik, hətta çoxminillik həyat təcrübəsindən yaranıb, burada zamanın uzun sınağından keçən dostdan, "köhnə dost"dan söhbət gedir.

ƏSGƏRLİKDƏN GƏLƏN TƏLƏBƏ VƏ İXTİSAS SEÇMƏ DAVASI

Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) mexanika və riyaziyyat fakültəsində oxuyurdum. 1967-68-ci dərs ilinin dekabr-yanvar aylarında, 3-cü kursun ortalarında, başımız dərslərə və imtahan həyəcanına qarışanda İsmixan Yusubov adlı kiçik boylu, xoşsifət, sakit, amma özünə güvənən, deyilənə görə savadlı bir yoldaşın əsgərlikdən qayıdıb bizimlə bir oxuyacağını eşitdik.

Mənim bu yazım İsmixana həsr olunub. Amma, istər-istəməz, əsərin "qəhrəman"larından biri də mən olacam, çünki tanışlığımız, yoldaşlığımız və dostluğumuzdan, məşğul olduğumuz işlərdən, birlikdə başımıza gələn əhvalatlardan söhbət açmalı olacam.

Mövcud qaydalara görə ixtisaslaşma dövrü gəlmişdi, beş illik təhsil müddətinin ikinci yarısında ümumi dərslərə davam etməklə yanaşı, hər tələbə təklif olunan riyazi sahələrdən birini seçməli, bu sahədə ixtisaslaşmalı idi. Mən "funksional analiz" adlanan sahə ilə məşğul olmaq istəyirdim, lakin təklif olunanlar arasında bu yoxdu. Tələbə yoldaşlarım Abbas Əzimov və Fərhad Hüseynov da mənimlə eyni fikirdə olduqlarına görə "bizə Funksional Analiz ixtisası açın" deyərək xahiş etməyə başladılar. Mənim o zaman yazdığım gündəlik qeydlərimə görə fevralın 10-u (1968-ci il) dekanımız Ələddin Mahmudova müraciət etdik və digər yerlərə getdik. Əvvəl bizə söz verdilər, "gözləyin" dedilər, sonra, yenə mənim gündəliyimə görə fevralın 15-də "funksional analiz üzrə ixtisas qrupu açılması haqqında xahişimizi qəti rədd etdilər". Əsas səbəb göstərildi: Funksional Analiz və Funksiyalar Nəzəriyyəsi kafedrasında artıq "Psevdo-analitik funksiyalar" adlı ixtisas açılması barədə qərar qəbul edilmişdir və bir kafedrada eyni zamanda

iki ixtisas açıla bilməz. "Funksional analiz" arzusunda olanlar seçim etməli oldular; yoldaşlarımız professor Qoşqar Əhmədovun dərslər deyəcəyi "Optimal idarəetmə" ixtisası tərəfə yönəldilər, mən isə heç olmazsa gələcəkdə funksional analizlə məşğul olmaq imkanı naminə uyğun kafedranın təklif etdiyi və dosent Arif İsmayılovun dərslər verəcəyi "Psevdo-analitik funksiyalar" ixtisasını seçdim. Gündəliyim mənim və yoldaşlarımızın "Funksional analiz" fikrindən əl çəkə bilmədiklərini deyir: "27 Fevral. Bugün prorektor Rüstəm Sultanova ərizə yazıb, funksional analiz qrupunun açılmasını xahiş etdik. O, razı oldu". Amma, yenə gündəlikdəki qeydə görə, 28-29 fevral günləri dekanımız Ələddin müəllimlə iki görüşümüzdən bir şey çıxmadı, iş bitdi.

Məhz bu arada İsmixanla yaxından tanış olmağa başladım. İxtisas seçimində İsmixanla bir olduq. Söhbətimiz tutdu. Xasiyyətimizdə, maraq dairələrimizdə və kəndistan təbiətimizdə yaxınlıq, bölgə və ləhcəmizdə eynilik vardı. O, klassik güləşlə, mən sərbəst güləşlə məşğul olmuşduq. Ümumi şahmat marağımız da vardı, mən futbol da oynayırdım.

İsmixan, yəqin ki, təbii ki, qərribə hisslər keçirirdi. Əsgərlikdən qayıdanda bir zaman bərabər oxuduğu, gün keçirdiyi, dostlaşdığı tələbə yoldaşlarını görmədi, onlar universiteti bitirib hərrəsi bir tərəfə getmişdi və İsmixan yeni, heç tanımadığı tələbələrle sıfırdan yoldaşlıq etməli olmuşdu.

İsmixan 3-cü kursda dərslər başlamaq üçün əsgərlikdən əvvəlki tədris planında olmayan bəzi fənlərdən (məsələn, bizim birinci ildə keçdiyimiz "riyazi məntiq" fənnindən) "fərq imtahanı" verməli olmuşdu. Bu yolda bürokratik əngəl, süni maneə və etinasızlıqla üzlənmiş, əsəbiləşmişdi. İsmixanı yaxşı tanıyan Arif müəllim İsmayılov onu sakitləşdirmiş, təbii ki, yaxşı hazırlanmış olan İsmixanın işi yoluna düşmüş və o, sonda bizə qoşulmuşdu.

OXUYAN, ÖYRƏNƏN, ... GÜLƏŞƏN ƏSGƏR

Məlum oldu ki, İsmixan məndən 3 il əvvəl, 1962-ci ildə bu fakültəyə qəbul olunub, ən yaxşı oxuyanlardan biri olub, üstəlik idmançı, komsomolçu, təşkilatçı imiş, amma 3-cü kursda ikən dərslərini yarımçıq qoyub onu əsgəri (hərbi) xidmətə - "əsgərliyə" aparıblar. O, Sovet vətənimizin paytaxtı Moskvada, "stroybat" da (строительный батальон, yəni tikinti-təmir ilə məşğul olan batalyon) xidmət edib, dülgər və parketçi olub! O zamanlar əsgəri xidmət üç il çəkirdi. Əsgərlik ona nə verdi, ondan nə aldı, nə apardı?! Çətin sualdır. Bir tərəfdən yaxşı, ləzzətlə oxuduğu ali təhsildən ayrılıb və bu mənada sözsüz onu geri sahib əsgərlik. Sonralar yuxularında onu yenidən əsgər aparmaq istədiklərini görmüş, "axı mən 3 il əsgər olmuşam, bəs deyilməyib?" deyər etiraz etmiş, yuxusunda həyəcan keçirmişdi. Digər yandan bu güclü, istedadlı və çalışqan gənc maraqlı bir əsgərlik həyatı yaşayıb, əslində "əsgərlik həyatını maraqlı edə bilib" ifadəsi bəlkə daha doğrudur. Gənc İsmixan bir kişilik məktəbi keçib əsgərlikdə, təhsil həyatında görə bilməyəcəyi və gələcək yaradıcı həyatında silinməz iz buraxan, maraqlı xatirələrə çevriləcək bir mühitə düşüb. Bu gənc o mühitə borclu qalmayıb, onu öz qabiliyyəti ilə zənginləşdirib. Bir də əsgərlikdə çox dost qazanıb. Xidmət etdiyi qarnizonda əksəriyyət rıqalı latışlar olub, bəlkə də buna görə o bir yazısında Rıqanı "arzusun şəhəri" kimi anmışdı. Çoxsaylı latış dostları sırasında Aqris Redoviç və kompüter-programlaşdırma mütəxəssisi İvar Elert ilə sıx münasibəti olmuş, illər keçmiş, əsgər dostları ilə əlaqəni bərpa etmiş, onlarla sevinc-kədəri bölüşmüş, yazmış, bu yazılar kitablara dönüşmüşdür.

Bir qədər qərribə səslənsə də (görünsə də), İsmixan, elmi-pedaqoji baxımdan zəngin əsgərlik həyatı yaşamışdır. Yorulmadan oxumaq, oxumaqdan həzz almaq, beynini və ruhunu doydurmaqla məşğul olmuşdur. Riyaziyyat, fizika və təbiətşünaslıq üzrə müəyyən dərslərləri və çox sayda elmi - populyar və əlbəttə bədii ədəbiyyatı oxumuş, öyrənmişdir. Sovet dövrünün ən tanınmış elmi-populyar jurnalı olan «Наука и жизнь» (Elm və həyat) jurnalına əsgərlikdə abunə yazılmış (!), «Наука и техника» (Elm və texnika), «Наука и религия» (Elm və din), «Наука-сила» (Elm-gücdür), «Знание-сила» (Bilik-gücdür), «Вычислительная техника» (Hesablama texnikası), «Электроника» (Elektronika), «Юность» (Gənclik) kimi elmi-populyar jurnalları

oxumağa girişmişdir! İsmixan işləyir, kiçik maaşını alan kimi həmən kitab mağazasına cumur, çantası olmadığına görə kitabları alıb qoltuğuna vurur, hərbi hissəyə qayıdır. Kitab almaq üçün borca da girmiş, bəzən də dostları kitab alıb ona bağışlamışlar. İsmixan əsgərlikdə kitab çantası almaq istəmiş, lakin ala bilməmişdi; kitab-dəftərlə oturub-duran adam üçün çanta zəruri əşyadır.

İsmixan riyaziyyat öyrənmək istəyən əsgər yoldaşlarına kömək edir, özü də onlardan elektron-hesablama maşınları barədə öyrənməyə çalışırdı. O, əsgərlikdə həyatın hər tərəfini görməyə, duymağa can atır, bədənini, beynini və zövqünü oxşayan hər şeyi sınaqdan keçirir, sevdiyi alman dilini də unutmur, təkrar edir, film seyr etməkdən də həzz alırdı.

Əsgərlikdə klassik güləş üzrə "Dinamo" idman cəmiyyətinin çempionu olub, bu münasibətlə ona verilən məzuniyyət zamanı özü ilə Bakıya bir çanta və bir çamadan kitab gətirib. Əsgərliyi bitirib qayıdanda da İsmixanın əsas yükü, təbii ki, kitablar idi. İsmixanı müşayiət edən əsgər dostları maşın tapıb böyük kitab yığını Kursk vağzalından yola düşəcək Moskva-Bakı qatarına çatdırdılar, lakin yük 80 kiloqramı aşdığına görə (100-120 kiloqram imiş?!) baqaja götürmədilər. Dostlar "İsmixan, narahat olma, kitabları göndərəcəyik, sənə yaxşı yoll" – deyərək İsmixanı qucaqlarına alıb vaqona mindirdilər. İki gün sonra İsmixan doğma Bakıya çatdı, bir həftə sonra isə sevimli kitab yığını da gəldi.

QƏRİBƏ FUNKSIYALAR, "LİPA" VƏ "GÜNDƏLİK"DƏKİ İSMİXAN

Beləliklə, İsmixan, mən, Səlyanlı Fəxrəddin Axundov'un da daxil olduğu bir dəstə 3-cü kurs riyaziyyatçı tələbə "Psevdo-analitik funksiyalar" ixtisasını seçdi. Riyaziyyatdan və riyaziyyatçıdan söhbət açanda və ya yazanda dinləyici və ya oxucuların müəyyən hissəsinin riyaziyyatçı, fizik və ya mühəndis olacağı yəqindir; bu halda müəyyən "riyaziləşmə" olmadan, riyazi terminlərdən istifadə etmədən danışmaq və yazmaq, mümkün olsa belə, təbii deyil, yaxşı olmaz!

Arif müəllim ilk dərəcə başlayanda psevdo-analitik funksiyalar nəzəriyyəsini amerikalı riyaziyyatçı Lipman Bers'in yaratdığını (1914-1993) və onun 1953-cü ildə bu barədə kitab yazdığını dedi. İsmixanın özbək dostlarının köməyi ilə bu kitabın sürətini (fotolentini) əldə etdik: Lipman Bers. Theory of Pseudo-analytic Functions. New York University Press, 1953. Mənim 1968-ci ildə yazdığım tələbə gündəliyim aprel ayında bu kitabı kağız üzərinə endirməklə məşğul olduğumuzu göstərir: "4 aprel. Özbəkistandan ixtisasa aid L. Bers'in işlərini gətirdilər". Sonra "13 aprel. Dərəcədən çıxdıqdan sonra Fəxrəddinlə gedib İsmixandan Bers'in işlərinin lentini aldım və axşam 9-a kimi bir nüsxə çıxara bildik. Çox yoruldu" və nəhayət, "24 aprel. Dərəcədən bir az tez çıxıb Fəxrəddinlə fotokağız aldım və Bers'in psevdo-analitik funksiyalara aid işindən bir nüsxə çıxardım (axşam saat 8-ə kimi)". Fəxrəddinin yaxşı foto-aparatı vardı. Kitabın fotolentindən fotokağız üzərinə şəkil – foto surət çıxarmaqdan başqa əlacımız yoxdu; o zamanlar nə personal kompüter, nə printer, nə surət (ksero kopya / xero copy) çıxaran maşın-aparat vardı. L. Bers'in kitabı ingiliscə, mənim xarici dilim fransızca, İsmixanınki isə almanca idi. Buna baxmayaraq, kitabı oxuyub anlamaqda çətinlik çəkmədik - oxumaq, anlamaq üçün vacib olan ingilis dili deyildi, riyazi dil idi.

L. Bers'in kim olduğuna o vaxt xüsusi fikir verməmişdik. O, Riqa şəhərində ("İsmixanın arzular şəhəri"ndə!) yəhudi ailəsində doğulmuş, ali təhsilini Züriç və Riqa universitetlərində, doktorluq (PhD) dərəcəsinə Çarlz Praqa (Charles Prague) universitetində almış, bir qədər Parisdə yaşadığından sonra 1940-cı ildə ABŞ-a köçmüş, ali məktəblərdə – sıra ilə Brown, Syracuse, Princeton universitetlərində, Kurant (Courant) institutunda və təqaüd öncəsi son 20 ili (1964-1984) Columbia universitetində, təqaüddən sonra isə New York City Universitetində işləmişdi. L. Bers Amerika riyaziyyat cəmiyyətinin vitse-prezidenti və prezidenti olmuşdu. Psevdo-analitik funksiyalar nəzəriyyəsini yaratmaqla yanaşı Riman fəzaları, Teichmüller nəzəriyyəsi və Klein qrupları üzrə dərin elmi nəticələr almışdı. Bers-ə dostları və yaxınları "Lipa" deyərək mü-

raciət edirdilər. O, insan haqlarının müdafiəsi üçün də çox iş görmüş, geniş tanınmışdı. A. Dvoretzkiy onun haqqında belə yazmışdı: "O, göy üzündəki Günəş kimi nəhəng işıq saçdı".

L. Bers 1940-cı illərdə izinə düşdüyü psevdo-analitik funksiyalar nəzəriyyəsini 1950-53-cü illərdə tamamlamış, 1956-cı ildə bu nəzəriyyənin yeni xülasəsini vermişdi (*An outline of the theory of pseudo-analytic functions. Bulletin of the American Mathematical Society*, 62, 1956, p. 291-331). İsmixanla mən bu məqaləni də əldə etmişdik.

Yeri gəlmişkən, "psevdo" (yunanca: *pseudes*) sözü isim və sifət kimi "yalan", "saxta", "əsl olmayan" deməkdir. Əsl olmayan ad, taxma ad mənası verən "pseudonim" sözü də bu kökdəndir. Elmi ədəbiyyatda "əsl olmayan", "bənzər", "imitasiya" mənalarında işlənir; "psevdo-analitik" funksiya analitik olmayan, analitikə bənzər, yəni analitik funksiyanın ümumiləşməsi mənası verir.

Klassik analitik funksiyanın həqiqi və xəyali hissələri klassik Koşi-Riman (Cauchy-Riemann) tənliklər sisteminin həlli olduğu kimi, psevdo-analitik funksiyalar da ümumiləşmiş Koşi-Riman tənliklərinin həlli ilə bağlıdır.

1968-ci il gündəliyimdə yeni tanışım İsmixan barədə qeydlər var: "26 mart. Bugün Dedone'nin kitabı üzrə 1-ci seminarımız oldu. 8 nəfər uşaq idik. Məmmədəğa məruzə etdi. Çox maraqlı və canlı keçdi (Mən, Məmmədəğa, İsmixan, Elman, Ədalət, Şahvələd...)". İzaha ehtiyac var. Görkəmli fransız riyaziyyatçı J. Dieudonne "Foundations of Modern Analysis" adlı kitab yazmış, kitab ingiliscədən rusçaya tərcümə edilmişdi (*Ж. Дьедонне. Основы Современного Анализа. Издательство «Мир», Москва, 1964*). Mən bu kitabı öyrənmək üçün seminar düzəltmişdim. Göründüyü kimi, İsmixan da bu seminarın üzvü idi.

Gündəliyimdə İsmixanla bağlı daha iki qeyd var: "1 aprel. Dərsdən sonra İsmixanla (Y) Nizami kinoteatrına getdik («Anna Karenina»ya baxmaq üçün), amma daha bu kino getmədiyi üçün qayıtdıq". Mötərizə içindəki "Y" Yusubov deməkdir, İsmixan adlı bizimlə oxuyan daha bir yoldaşımız və dostumuz vardı, soyadı Abdullayev idi. Digər qeyd: "3 iyun: Bütün günü Abbas, İsmixan və mən Lenin kitabxanasında imtahana (Pedaqogika – H.I.) hazırlaşmışıq. Günorta birlikdə yeyib, axşam «Pəncərədəki qız» kinosuna baxdıq". Gündəliyim tələbə vaxtı ən çox getdiyimiz yerləri göstərir: universitet, kitabxanalar, imtahana hazırlaşmaq üçün getdiyimiz Sabir bağı, Pionerlər bağı (indiki Filarmoniya bağı) və bulvar, kinoteatrlar, kitab mağazaları və şəxsi görüş yerləri.

KOMPLEKS SİFƏTLİ DÜNYA VƏ DƏHŞƏTLİ XƏSTƏLİK

Beləcə İsmixanla çiyin-çiyinə irəliləməyə başladıq. Psevdo-analitik funksiyalarla tanışlıq sevdiyimiz klassik analitik funksiyalarla məşğul olmaq həvəsimizi daha da artırdı. Bu arada Stoilov adlı rumun riyaziyyatçının rusçaya tərcümə olunmuş ikicildlik yaşıl üzlü kitabı əlimizə keçdi (*Стоилов С. Теория функций комплексного переменного. Т.1-2. Издательство Иностранной литературы, Москва, 1962*). Stoilovun rus müəlliflər - Privalov, Evqrafov və Markuşeviçdən fərqli (məsələn, topoloji) yanaşması xoşumuza gəlmişdi, onu oxumağa girişdik. Riyaziyyatın ən gözəl sahələrindən biri olan kompleks analizə maraqdan əlavə tələbə vəzifəmiz də vardı: Arif İsmayilov bizə həm də "Kompleks dəyişənli funksiyalar nəzəriyyəsi" fənni üzrə mühazirə oxuyurdu.

6-cı semestri imtahanlarla tamamladıq və yay tətlini hərə öz bildiyi yerdə öz bildiyi kimi keçirdi. Mən həmişəki kimi kəndimizə getdim, ordan da ailəməzlə Ermənistana, biz tərəflərin ənənəvi Qaraxaç yaylağına üz tutduq.

Yayda, avqustun sonuna yaxın İsmixanın başına dəhşətli iş gəlib. Yeməkdən zəhərlənib, halı pisləşib və təcili yardım çağırılmalı olublar. Həkimin vurduğu iynə İsmixanı daha pis vəziyyətə sahib, qan infeksiyası və dərialtı toxumalarda irinli yoluxma baş verib. Böyük qardaşı Nəcəf özünü yetirməsə, onu təcili Semaşko xəstəxanasına aparmasa və orada yaxşı həkimin, cərrahın əlinə düşməsə, onun çoxqat cərrahi müdaxiləsinə hədəf olmasa, vəziyyət çox pis ola bilərdi.

Çox arıqlamış, ağrılardan çox əziyyət çəkmiş, amma noyabrın ortalarında köks ötürüb "şükür!" demək mümkün olmuşdu. İsmixan həyata qayıtdı, yaşadı! Qarşıda onu gözəl ailə, yaradıcı həyat, uzun və mənalı ömür gözləyirmiş.

İxtisas dərslərinə başlayandan bir qədər sonra mən istər-istəməz psevdo-analitik funksiyalar nəzəriyyəsinə bənzər riyazi məsələlərin varlığı-yoxluğu ilə maraqlanmağa başladım. Mənim elm tarixinə xüsusi marağım da işə yaradı. Məlum oldu ki, 1952-54-cü illərdə L. Bers'dən asılı olmadan görkəmli gürcü riyaziyyatçı İlya N. Vekua "Ümumiləşmiş analitik funksiyalar" adı ilə bənzər nəzəriyyə yaratmış, onun tətbiqləri ilə də məşğul olmuş, nəticədə «Обобщенные аналитические функции» (Ümumiləşmiş analitik funksiyalar) adlı monoqrafiya nəşr etdirmişdir (*Изд-во Физико-математической литературы*, 1959). Ukraynalı riyaziyyatçı Q.N. Polojiy (Г.Н. Положий) də 1947-1953-cü illərdə analitik funksiyaları "p – analitik və (p, q) – analitik funksiyalar nəzəriyyəsi" adı altında bir növ ümumiləşdirməyə çalışmışdır; L. Bers onun işlərindən təsirləndiyini yazır.

Mən yay vaxtı analitik funksiyaların müxtəlif ümumiləşmələri, o cümlədən psevdo-analitik funksiyalar nəzəriyyəsi haqqında düşüncələri davam etdirib gələcək elmi həyatımı bu sahə ilə bağlamamaq qərarına gəldim. Analitik funksiyaların mənə az-çox tanış olan bütün ümumiləşmələri sanki donmuş və ya bitmiş vəziyyətdə görünürdü mənə. Məni qane edə bilən, xoşuma gələn, daha dinamik bir sahə arzusunda idim. Öz-özümə funksional analiz olmasa, funksiyaların yaxınlaşma nəzəriyyəsi və ya bir az məlumatım olan digər sahələr haqqında, həmçinin kiminlə, hansı alimlə məşğul ola biləcəyim barədə düşünürdüm.

GƏNCƏ, SPEKTR VƏ CƏLİLABAD

Universitetdə dördüncü ilimiz İsmixan üçün ağrılarla və gec başladı. Bu il mənim üçün də sadə olmadı, "nə etməli?" sualı qarşısında qalmışdım. Bu arada Moskvadan Mirabbas Qasımov adlı gənc elmlər doktorunun Bakıya gəldiyi və "Operatorların spektral nəzəriyyəsi" adlı elmi seminar elan etdiyi xəbəri yayıldı. Bu seminara mən də getdim. Məlum oldu ki, analitik funksiyalara aid biliklərim burada işə yarayacaq, lakin çox oxumaq, çox öyrənmək lazım gələcək. Təbii ki, psevdo-analitik funksiyalar üzrə mühazirələrə də gedəcəm, öyrənib imtahan verəcəm. Beləcə davam etdim. 4-cü ili bitirəndə bizi – tələbələrə Gəncə şəhərinə iki aylıq hərbi xidmətə apardılar. Lakin İsmixan bizimlə getmədi, İsmixanı, tam sağalsa da, keçirdiyi xəstəliyə görə hərbi xidmətə yararsız hesab etdilər. Hayıf. Gəncə əsgərlik həyatımız çox maraqlı keçdi.

Universitet təhsilimizin 5-ci, sonuncu ili başlandı (o zaman ilkin universitet təhsili 5 illik idi, Sovet universitetlərini bitirən xarici ölkə vətəndaşlarına magistr dərəcəsi diplomu verilir). Mən Mirabbas müəllimlə "öz-özünə qoşma olmayan operatorlar nəzəriyyəsi" sahəsində diplom işi üzərində çalışmağa başladım. İsmixan nədənsə diplom işini deyil, onun alternativini - dövlət imtahanı verməyi seçdi. Mart ayında universiteti bitirəcək bizləri iş yerinə göndərmək barədə təyinat toplantısı oldu. "Kim haranı istəyir? deyə müraciət edib, yaxşı oxuyanlara "hə" dedilər, lakin, sonra, əksər hallarda, sözdən qaçdılar. İsmixan təyinat toplantısına gəlməmişdi (sonra məlum oldu ki, xəstə yatan anası vəfat etdiyinə görə).

Universiteti bitirdik. Mən Elmlər Akademiyasının Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunda imtahan verib, aspiranturaya daxil oldum və Lomonosov Moskva Dövlət Universitetinə göndərildim, orada müsahibədən keçib, Mexanika-Riyaziyyat fakültəsinin Funksional analiz və funksiyalar nəzəriyyəsi kafedrasında professor A.Q. Kostyuçenko'nun rəhbərliyi altında oxuma və araşdırma həyatına qədəm qoydum. İsmixan öz istəyi ilə Cəlilabaddakı internet-məktəbdə riyaziyyat və fizika müəllimi kimi işləməyə başladı. İşin bir xoş tərəfi vardı: Cəlilabadlı tələbə yoldaşımız Səmədağa da öz rayonuna göndərilmişdi, İsmixan tək qalmayacaqdı. Səmədağa bugün də bizimlədir, gəlir – gedir, məmnuniyyətlə görüşürük, zəng edir, hətta İsmixanla birlikdə məqalə yazır.

ƏDƏDİ OBLAST, İSMİXAN VƏ MƏN

“Cəlilabadnamə” dən sonra İsmixan Bakıya qayıdıb, öz universitetində aspiranturaya daxil oldu. 1974-cü ilin payızında İsmixan universitetin fizika fakültəsi nəzdində fəaliyyət göstərən riyaziyyat kafedrasında işləməyə başladı. Mən bir il əvvəl namizədlik (indiki – PhD) dissertasiyası müdafiə edib, Riyaziyyat və Mexanika institutunda işləyirdim. Eyni zamanda, universitetdə dərs deyir, diplom yazan tələbələrə rəhbərlik edirdim. İsmixandan elmi istiqaməti və hazırda nə iş gördüyü barədə soruşanda gülümsəyib “heç nə” dedi. Mən başa düşmədim, axı İsmixanı yaxşı tanıyıram, qabiliyyətinə və zəhmətkeşliyinə bələdəm, “heç nə” nə deməkdir? İsmixanın söhbəti bu istiqamətdə davam etdirməyə həvəsi olmadığını gördüm. Məlum oldu ki, yaxşı elmi mühitə düşməyib və maraqsız, solğun elmi işlə məşğul olmaq istəməyib. Hazırda ən hörmətli müəllimlərdən biridir, şikayəti də yoxdur.

Mən diplom yazan tələbələr üçün universitetdə funksional analiz üzrə elmi seminar təşkil etdim. Moskva Dövlət Universitetində hər kəsin – tələbənin, aspirantın, gənc və yaşlı alimlərin sevimli görüş yerinin, elmi yenilikləri öyrənmə məkanının, əldə edilmiş elmi nəticələri bölüşmə yerinin elmi seminarlar olduğunu görmüşdüm. Bu seminara tələbələrimlə yanaşı, elmi dərəcəsi olanlar və aspirantlar da gəlirdilər. İsmixan da bizə qoşuldu. Get-gedə o, seminarın ən fəal üzvünə çevrildi!

Mənim maraq dairəmdə olan riyazi sahələrdən biri Ədədi Oblast (Numerical Range) nəzəriyyəsi idi. Seminarlarda bu mövzu iki səbəbə görə xüsusi yer tuturdu: maraqlı idi və nisbətən qısa zamanda ortaya yaxşı məsələ çıxarmaq olurdu. Hilbert fəzasında təyin olunmuş xətti operatorların kvadratik forması, yəni (Ax, x) çoxluğu operatorların özü qədər mühüm və geniş yayılmış anlayış və araşdırma alətidir. Böyük alman riyaziyyatçı David Hilbert (1862-1943) analitik həndəsədəki kvadratik formalara bənzərək sonsuz ölçülü kvadratik formaların diaqonal şəkliyə gətirilməsi (öz-özünə qoşma operatorların spektral ayrılığı) məsələsini həll etmiş (1904-1910), “spektral nəzəriyyə” sözünü daxil etmişdi. Kvant mexanikasının 1920-ci illərin ortalarından başlayan inkişafında spektral nəzəriyyə həlledici rol oynadı.

Kvadratik formanın vahid sfera üzərində qiymətləri çoxluğuna $\{(Ax, x) : (x, x) = 1\}$ Ədədi Oblast deyilir və çox zaman $W(A)$ ilə işarə edilir. Ədədi oblast qabarıq çoxluqdur və operatorun spektri və spektral xassələri ilə sıx bağlılığı var. G. Lumer adlı riyaziyyatçının icad etdiyi yarım-daxili hasil (semi-inner product) anlamı vasitəsilə Banax fəzalarında və daha sonra Banax cəbrlərində də Ədədi Oblast anlayışını daxil etmək və öyrənmək mümkün oldu. Bu məsələlər iki ingilis riyaziyyatçının 1971 və 1973-cü ildə nəşr etdirdikləri ikicildlik “F. F. Bonsall, J. Duncan. Numerical Ranges of Operators on Normed Spaces and of Elements of Normed Algebras” monoqrafiyada geniş əksini tapdı. İsmixanla birlikdə bu monoqrafiyanı diqqətlə oxuduq. 1976-cı ilin son üç ayı İsmixan Moskva Dövlət Universitetinə, ixtisasartırma kursuna getdi. Oradan geri qayıdanda, 1977-ci ildə İsmixanın artan fəallığını görüb, onu “Ədədi Oblastlar” seminarının həmsədri elan etdim.

STRATEJİ YENİLİK VƏ İSMİXANIN ALMAN DİLİ TƏCRÜBƏSİ

Bu arada (1976, avqust) İsmixanın həyatında böyük strateji yenilik baş verdi: İsmixan evləndi – yerlisi, özü kimi ağıllı, ləyaqətli və zəhmətkeş Ceyran xanımla. İsmixan əvvəllər bir müddət aspirant yataqxanasında yaşamışdı. Həyat yoldaşım Nailəxanımın təşəbbüsü ilə daha bir əlamətdar hadisə baş verdi: İsmixan və Ceyran kirayəçi olaraq bizim yanımızdakı, bizə bitişik mənzilə gəldilər; həm fiziki, həm ruhi mənada yaxın olduq, “nə yaxın qonşu olduq bu dünyada!”. Bir qədər sonra isə yenə Nailəxanımın təşəbbüsü ilə İsmixan həyətdə boşalmış evi aldı (İsmixan və Ceyran bu gün də orada – oğlanları tərəfindən təmir olunmuş, yeniləmiş o evdə yaşamaqdadırlar). Bərabər çalışmaları üçün daha uyğun məkan və zaman qazandıq. Tək riyaziyyat deyil, maraq doğuran hər kitabı, ya məqaləni birlikdə oxuyub təhlil etmək xoşumuza gəlirdi. Mirzə Əbdürrəhim Talibovun “Səma elçisi” kitabını bərabər oxuduğumuz yadımdadır.

Bərabər konfransa da getdik. 1978-ci ildə Belorusiyanın paytaxtı Minsk şəhəri yaxınlığındakı “Beynəlxalq turist mərkəzi”ndə İsmixan, mən və Novosibiskdən gəlmiş Arif birlikdə konfransda iştirak etdik, gəzdik, dolandıq. Bir dəfə çəmənlərdə gəzərkən qarşımızda üç qızın danışıq-danışıq asta-asta addımladığını gördük. Almanca danışırdılar. Mənim dilim dinc durmadı: “İsmixan, sən alman dili bilirsən, amma necə bildiyini bilmirəm. Buyur alman dilində bu qızlarla danış, bizi tanış elə, nəticədə alman dilini necə bilməyin də məlum olacaq”. Əslində mən zarafat edirdim, İsmixanın onlarla danışıacağını gözləməirdim. İsmixan qızları səslədi, salam verdi, qızlar dayanıb bizə baxdılar. İsmixan gülə-gülə, ləzzətlə, əl-qol hərəkətləri ilə davam etdi, almanca əməlli-başlı danışırmış!

Məlum oldu ki, qızlar Almaniya Federativ Respublikasından gəlirlər, “Beynəlxalq turist mərkəzi”ndə dincəliirlər. Arif qorxdı: “İsmixan, lazım deyil, başımıza iş açacaq”. Mən aranı qızıışdırdım: “İsmixan, əladır, qorxma, danış, danışmağa da ixtiyarımız yoxdumu, bir pis

iş görmürük ki?!” İsmixan bizi qızlara, qızları bizə təqdim etdi, mehriban qızlar idi. Qızların dediyinə görə, kafedə musiqili gecə tədbiri varmış, orada görüşək dedilər. Axşam onlarla görüşdük, rəqs etdik. Arada qəhvə içdiyimiz zaman iki adam bizə yaxınlaşıb, “bu qızlarla ehtiyatlı olun, məsləhət görmürük” dedilər. KQB (Dövlət təhlükəsizlik komitəsi) adamları idi. Dövr belə idi. Arif lap qorxdı: “dedim aralı durun, bizi zibilə salacaqsınız”. Mən əksini iddia etdim: “Nə olub ki?! Adı söhbət edirik, nə biz onlarla Almaniyaya gedəsiyik, nə onlar bizimlə burda qalasıdırlar”. İsmixan da vecinə almır, danışır, gülür, almanca şeir deyirdi! İsmixan bizdən tez qayıtmalı oldu.

İsmixanın qızlarla vida söhbəti maraqlı idi, onlara nəşə yazdı verdi, yaqin ki, ünvanını da yazmışdı, qızlar İsmixanı yola salanda ağlamaq dərəcəsinə gəlmişdilər. Doğrudan da, sonra qızların üçü də ona məktub yazmışdılar. İsmixan da onlara yaxşı cavab yazmış, onlardan biri ilə bir müddət yazışmışdı. Əlbəttə, bu məsələdə söz İsmixanıdır, o, daha ətraflı və daha dəqiq danışa bilər.

ALİMLİK DƏRƏCƏLƏRİ VƏ DAĞILAN DÜNYA

1976-cı ildən başlayaraq mən doktorluq mövzumu üzərində işləyirdim və Moskvaya uzun müddətli səfərlər edirdim. İsmixanla əlaqə kəsilmirdi, məktublaşırıdım, həmçinin, Moskvadan qayıdanda bir yerdə oturub çahşır, deyib-gülürdük. 1982-ci ildə doktorluq dissertasiyanı müdafiə üçün Moskvadakı V.A. Steklov Riyaziyyat İnstitutuna təqdim etdim, iş üç şöbədə müzakirə edildi. Payıza planlaşdırılmış müdafiə qışa keçirildi; nəhayət, müdafiə edib Bakıya qayıtdım. İsmixanla görüşü “off...”la başladım: “İsmixan, niyə müdafiə etməmişən, axı dissertasiya üçün kifayət edəcək işlər artıq 1978-79-cu illərdə görülmüşdü?!”

Nəhayət, İsmixan dissertasiyanı hazırladı. Növbəti görüşümüzə ona xas olmayan bir qədər tutqun şəkildə mənə yaxınlaşdı, nəşə demək istəyirdi. Diqqətlə üzünə baxdım, bir neçə söz və əl ifadəsi ilə anladı – mənim adıma o biri adamla yanaşı elmi rəhbər yazmaq istəyirmiş, olmadı... Mən güldüm: “Ay İsmixan, əsas məsələ sənə müdafiə etməyindir, qalan heç nə vacib deyil. Necə deyirlərsə elə olsun, baş qoşma, formal şeylər bizə lazım deyil”. Moskva Dövlət Universiteti professorlarından E. Qorinlə dost idim, İsmixan da Moskvada olanda onunla yaxınlıq etmişdi. Müdafiəyə Qorin də gəldi – opponent kimi. İsmixan haqq etdiyi alimlik dərəcəsinə, axır ki, aldı!

Sonrakı dövrdə sıx əlaqələrimiz, söhbətlərimiz davam etdi. Mən Sovet Siyasi Bürosunun qərarı ilə ləğv edilmiş və Leninqrad Maliyyə və İqtisad Universitetinin Bakı filialı adı ilə yenidən qurulan ali məktəbdə riyaziyyat kafedrasının müdiri seçildim. İsmixan öz universitetində, öz kafedrasında işləməyə davam etdi. Yenə görüşür, söhbət edirdik. Sovetlərin dağılması prosesini İsmixanla bərabər izləyirdik, hətta bir arada siyasi fəallıq göstərmək, bəlkə bir partiya qurmaq belə aqlımızdan keçdi. Amma, o da, mən də siyasət adamı deyildik, bəzi siyasətçilərlə görüşüb söhbət etdikdən sonra... siyasətdən uzaq durmağı qərara aldım.

Siyasət barədə yazıb-pozmaq mümkün işdir, bunu bacara bilirik – vəssalam. Elmin özü, elmi-

populyar ədəbiyyat, bədii ədəbiyyat, tarix, fəlsəfə... – bunları duymaq, anlamaq, bu barədə danışmaq, yazmaq daha gözəl deyilmi?! Mən "Milli azadlıq hərəkatı haqqında düşüncələr"i yazdım. İsmixan isə əsgərlik dostu latış İvarla yazışmada İvarın ona "özünü necə aparsanız yaxşıdır" deyə verdiyi məsləhətləri arasında "Yaxşısı budur ki, Qarabağı verin getsin" sözünü oxuyanda içindən yanmış, alovlanmış, İvara kəskin etirazını Qarabağ məsələsinin tarixi, siyasi, sosial və mənəvi kökləri barədə "Письмо другу" (Dosta məktub) adlı geniş bir yazı ilə bildirdi. Gərək ki, iki il sonra bu məsələyə yenidən qayıtmış (Письмо другу - Постскриптум), 1992-ci ilə qədərki dövrü də təhlilinə daxil etmişdi.

"XƏZƏR"İN VƏ TÜRKİYƏNİN SORAĞINDA

Bu qarışıq dövrdə mən Xəzər Universitetini yaratmaq və onun ilk kövrək addımlarını möhkəmləndirməklə məşğul idim (1990-cı ilin payız aylarından başlayaraq). Bu işlə əlaqədar qısa və uzun müddətli, yaxına və uzağa səfərlər edirdim. İsmixan çox populyar müəllim kimi abituriyentləri imtahana hazırlamaqla dolanışını yoluna qoymağa çalışırdı. Narahat dövr idi, siyasi, iqtisadi, mənəvi aşınmalar göz qabağında idi. Azərbaycanlı elm və sənət adamları, xüsusilə riyaziyyatçı və musiqiçilər qardaş Türkiyəyə üz tutur, bir tərəfdən öz həyatlarını tənzimləməyə çalışır, digər yandan oradakı ehtiyacı qarşılayırdılar. Bir qədər sonra, 1993-cü ildə İsmixan Türkiyəyə işləməyə getdi və biz bir müddət aralı düşdük, hərdənbir görüşsək, hal-əhval tuta bilsək də.

Bu yaxınlarda «"Xəzər" in Sorağında risaləsini oxuduqdan sonra paylaşmaq istədiyim incəliklər haqqında» adlı yazısında (*Xəzər Xəbər № 422, Noyabr 2022, səh. 56-67*) İsmixan aramızdakı yaxın və səmimi dostluqla yanaşı müəyyən səbəblər üzündən, xüsusən Türkiyəyə getməsinə görə bir-birimizdən aralı düşdüyümüzü xatırladı və mənim "Xəzər" in Sorağında kitabımı yenidən oxuduğunu və mənim o vaxtki işlərimdən nədənsə xəbər tutmadığını yazmışdı: «bu ideyalardan, onların inkişaf dinamikasından heç xəbərim olmayıb və 30 il boyunca, ta bu günə qədər də olmadı. Bizim söhbətlərimiz əsasən riyaziyyat və şeir-sənət, oxuduğumuz kitablar, seyr etdiyimiz filmlər haqqında olardı... Kitabı oxuyandan sonra da bu gördüyünüz yazının yazılmasına qərar verdim. Çünki bu kitabın məni gəzdirdiyi "mağaralarda" mənim əvvəllər bilmədiyim, bilincə də gözümlü, aqlımı və könlümü "oxşayan" çox incə şeylər tapdım özüm üçün». Doğrudan da, İsmixan könlü oxşayan bir yazı yazmış, yaxşı bir proloqla başlamış, kitabı fəsil-fəsil gəzmiş, uyğun alıntılar seçmiş, gözəl izahedici qeydlər etmiş və yazısını Atatürklə bağlı maraqlı bir bənzətmə – epiloqla başa vurmuşdur.

İsmixan 19 illik Türkiyə dövründə (1993-2012) əvvəl məktəbdə, sonra 2000-ci ildən başlayaraq Kocaeli'dəki Sakarya Universitetində çalışdı, "Mühəndislik fakültəsi"ndə, "Kompüter mühəndisliyi" bölümündə, həmçinin digər bölümlərdə əsasən "xətti cəbr" və "kompleks dəyişənli funksiyalar nəzəriyyəsi və onun tətbiqləri" üzrə dərs dedi. İsmixan kimi geniş əhatəli, savadlı və ünsiyyətçi adam Türkiyədə – ləhcəsi, folkloru və mədəniyyəti bizə çox yaxın olan bu ölkədə, əlbəttə, təkcə dərs deməklə kifayətlənə bilməzdi. O, Türkiyədə müxtəlif mövzular üzrə cürbəcür toplantılarda, konfranslarda, universitetlərdə məruzələr etdi, cürbəcür elmi-populyar jurnallarda məqalələr dərc etdirdi, "Xətti cəbr" dərslərini və bəzi başqa əsərlərini yazdı.

İsmixanın Türkiyədən evə dönməsi tək ailəsini deyil, bütün yaxınlarını və dostlarını sevindirirdi. 2012-2014-cü illərdə Bakı Dövlət Universitetində işlədi, dərs dedi və özü demişkən, "bütün riyazi elmlərin dosenti" olan bu adam "daha işləmək istəmirəm" – deyə istefa etdi. Bunu eşidən kimi görüşdük, İsmixanın müəllimlikdən əl çəkdiyinə inana bilmirdim. Onu məmnuniyyətlə işə dəvət etdim – kefi istəyən uyğun bir işə. İsmixan mənəvi və fiziki cəhətdən yorulduğunu, daha işləmək istəmədiyini bildirdi.

İsmixanı yaxşı tanıyanlar onun təqaüd zamanı sakit, qapalı həyat keçirə biləcəyinə inanmazdılar. Doğrudan da, İsmixan bir müddət Bakı Dövlət Universitetində, sonra bir restoranda

elm adamı dostlarla həftədə bir dəfə görüşür, onlar müxtəlif məsələləri müzakirə edirdilər. Seminar adlandırdıqları bu məclislərə İsmixan liderlik edirdi. O, digər bir neçə dost qrupu ilə seminarsayağı görüşlərini davam etdirməkdədir. İsmixan dostlarını sevir, dostbaz deyil, amma dostpərəstdir. Əlbəttə, dostları da İsmixanı sevir, onunla görüşməyə, söhbət etməyə can atırlar.

YAZILAN VƏ OXUNAN, ÖMRƏ NUR ÇİLƏYƏN KİTABLAR

İsmixan yaradıcılığı boyu cürbəcür kitablar yazmışdır – əksəriyyətini tək, bir neçəsini həmmüəlliflərlə. “Ədədi oblastlar” (Azərbaycan, rus və türk dillərində) kitabı elmi monoqrafiyadır. Ali məktəblər üçün dərslik və məşğələ, məsələ həlli ilə bağlı bir sıra kitablar yazmışdır (Məzahir Q. Pənahovla birlikdə): “Xətti cəbr”, “Ehtimal nəzəriyyəsinin elementləri”, “Kompleks dəyişənli funksiyalar nəzəriyyəsindən məsələ həllinə dair rəhbərlik və çalışmaları”, “Riyazi fizikanın bəzi klassik məsələlərinin həll üsulları”.

İsmixanın yaradıcılığında elmi-populyar (“Bilimsel Devrimin Baş Yapıtları”, “Bilim və Bilimsel Yöntem”, “Anlatmanın əzabı, sevinci və kədəri”, “Elm və metafizika haqqında monoloqlar”), sosial-siyasi polemika (“Dosta məktub”, “Dosta məktub-Postskriptum”) və uşaqılıqdan başlamış son dövrlərdə davam edən memuar tipli kitablar (“Mənim Poylu kəndim”, “Mənim Atlantidam”, “Cəlilabadnamə”, “Atam və Biz, Siz, Onlar”) üstünlük təşkil edir. Bunların bir hissəsi rusca yazılmış və əsgərlik dostları ilə yazışmalar üzərində qurulmuşdur (“Письмо другу”, “Письмо другу – Постскриптум”, “Моя армейская Одиссея и латышские друзья”, “Возвращение Одиссея или путь в длиною 55 лет”, “Реинкарнация прерванной дружбы” – Aqris Redoviç’lə birlikdə). İsmixan poeziyanı sevir, özü də şeir yazır (“Şeirəm – həyatım mənim” adlı şeirlər kitabı var); dost və yaxınlara həsr etdiyi şeirlər də var, mənim “plan qurma ustalığı”-ni də şeirə salıb.

İsmixanın “Ömrümə nur çiləyənlər” adlı sonuncu kitabı (“Füyuzat”, Bakı, 2025) maraqlı ideya üzərində qurulub. Təhsili və peşəsi etibarilə oxuyub-yazmağa meyilli olan adamların həyatında oxuduqları kitablar mühüm rol oynayır. İsmixan kitab oxumaq ehtirasına, azarına, xəstəliyinə tutulan insanlardan biridir. O, əlifbanı öyrəndiyi günlərdən bu günə kimi kitab oxumaqla məşğuldur! “Hansı mövzuda kitablar?” deyər sual verə bilərsiniz. Cavab vermək çətindir. Bəlkə “hansı mövzuda kitab oxumayıb?” sualına daha asan cavab vermək olar. İsmixan hesab edir ki, oxuduğu kitablar onun ömrünə nur çiləyiblər. Bu kitab oxuduğu kitablar haqqındadır. Müəllif oxuduğu kitablar haqqında oxucuya məlumat vermək üçün bir təsnifat düzəltməli olub: Uşaq kitabları, heyvanlar aləmi haqqında, riyaziyyat və fizikaya aid kitablar, fəlsəfə, fantastika, ədəbi abidələr, alman dili və almanca yazılmış kitablar, Yaponiya, geniş söhbət açdığı İslam və Quran haqqında kitablar. Bu kitablar küllisində “sevgili”, “sevdiyim”, “çox sevdiyəmlər”, “kitablar haqqında xatirələrim”, “bir riyaziyyatçının dilindən”, “düşündüklərim”, “bəzi diletant mülahizələrim” kimi althissələr də var... “İsmixan Yusubovun öz kitabları” – təbii fəsil deyilməyi?! Özündən başqa müəlliflərdə də xüsusi yer-fəsilər ayırmaq: Hamlet İsxanlı, Şəhla Nihan, Rafiq Tağı, Rəşid Qaraca, Corc Oruel (George Orwell)...

ÜSLUB. SÖHBƏT VƏ YAZI

İnsanın xarakteri və düşüncə tərzii ilə onun həyat tərzii arasında, eləcə də insanın danışıq və davranışı ilə onun yazıları arasında bağlantı olduğu şübhəsizdir. İsmixanı tanıyanlar, onunla uzun zaman ünsiyyətdə olanlar yaxşı bilirlər ki, İsmixan dünyanın ən ünsiyyətçi, söhbətçi insanlarından biridir. İçəri daxil olduğu hər yerdə üz-üzə, göz-gözə gəlmiş adamın adını soruşar, əl verib salamlaşar, ona bir xoş söz deyər, adam da sayıldığı üçün ona minnətdar olar, ona qarşılıq vermək, xidmət göstərmək istər. Dost-yoldaşlarla söhbətdə əvvəl dediklərini təkrar etməkdən çəkinməz, eyni şeyi təkrar-təkrar danışa bilər, heç bir xırdahığı unutmaz, onları bir-bir

öz söz enerjisi ilə işıqlandırır. İsmixan sözü məzmunlu şəkildə uzatmaq ustalığına malikdir. Məzmunla yanaşı həzz ala-ala danışdığı üçün söhbəti xoşdur.

İsmixanın yazıları publisist-memuarist üslubundadır. Danışdığı kimi də qələm işlədir, təkrarlardan, xırdalıqlardan, ətraflı izahlardan, geniş alıntılardan çəkinir. Söhbəti kimi yazıları və məktubları da, nə mövzuda olur-olsun, elmi-populyar məsələlərlə doludur; yəni lirik səciyyə daşıyan publisist-memuar mətni elmi kənarçıxmalarla canlandırır. Müqayisə üçün deyə bilərəm ki, mən bir qədər fərqli üslubda yazıram – elmi səciyyə daşıyan məsələləri, elmi silloqizmi əsas götürüb mərkəzə yerləşdirib, eyni zamanda araya lirik kənarçıxmalar qoyur, duz qatıram.

İsmixan detallaşdırma ustasıdır. Elə bir yazısı yoxdur ki, bir neçə postskriptumları (P.S.), ya epiloqu və ya appendiksi olmasın. Yəqin ki, elə bu səbəbdən İsmixan bir sıra yazılarını "Riayətçi alim, yazıçı-publisist" kimi imzalayır. Həyatda isə o, daha çox hikmət sahibi İsmixan müəllim kimi tanır.

İsmixan sabitliyi sevir, bir yerdə bir neçə dəfə çay içmişkə, növbəti görüş üçün "yənə ora gedək" deyir. Mən bir qədər dəyişkənlik istədiyim üçün hərdən yerimizi dəyişməyi təklif edəndə İsmixan tərəddüd edir, bir an düşünür, xətrinə dəyməmək üçün "yaxşı" deyir; o yer xoşuna gəlsə, oranı öz məqbul siyahısına daxil edir. Hara, hansı məkan, hansı zaman olur-olsun, görüşlərimizin canı söhbətdir. Bir dəfə ənənəvi qrupumuz – İsmixan, Fərhad, Xançoban və mən (bəzən Rəqib və başqa yoldaşlar da iştirak edirlər) görüşəndə "sizi maraqlı bir yerə aparmaq istəyirəm" dedim. İsmixan həmənləndi: "nə yerdir o?" Mən "İçəri şəhərdə kiçik bir yerdir, yaxşı caz musiqisi olur, hər gün bir qrup çalır, oxuyur orda" dedim. Düzü, təklifimin həmənləndirilməsinə qəbul görəcəyini düşünürdüm. İsmixan dərhal, yənə hamudan tez münasibət bildirdi: "Yox, yox, köhnə yerimizə gedək". Mən təəccübləndim: "İsmixan, niyə? Gedəcəyimiz yerin çayı da, qəhvəsi də, mühiti də yaxşıdır, yerindədir, üstəlik caza qulaq asmaq xoş deyilməyib?" İsmixanın qısa, amma aydın cavabı etirazı yer qoymadı: "musiqi olan yerdə mən necə danışacağam, necə söhbət edəcəyik?"

XATİRƏLƏR VƏ ... ÇANTA

İnsanın həyatında xatirələr böyük yer tutur. Yaşa dolduqca xatirələr çoxalır, həzinləşir, əzizləşir. İnsanın kimliyi xatirələrdən hörülür.

İsmixan uzun illər, az qala ömrü boyu gündəlik yazıb. İsmixan üçün o gündəliklər bir həyat sənəsidir, ordan götürdüyü sözlər, ifadələr, hadisələr söhbətlərini, yazı və məktublarını bəzəyir. İsmixana görə xatirələr bizi, "acıq üçölçülü məxluqları möcüzəli şəkildə böyük zaman-məkanu aşan dördölçülü nəhənglərə çevirir". İnsanın biliyi də, xatirələri də onun beynində, yaddaşında yuva salır. İsmixan fəvqə yaddaşa malikdir, yarım əsr, daha əvvəl və ya sonra baş vermiş hadisələri elə dəqiqliklə, bütün incəlikləri, xırdalıqları ilə yada salır, danışır ki, qarşısındakı adam mat qalır.

Düşünən insana öz yaddaşı bəs etmir. Dünyanı anlamaq, duymaq, dünyadan zövq almaq üçün əsrlərin yaddaşına müraciət edir insan. Kitablardadır əsrlərin yaddaşı!

Bəzi şeyləri yanında daşımaq üçün insana iki əl yetmir, böyük ya kiçik çanta lazım gəlir. İsmixan kimi adamlar üçün çanta əsasən kitab daşımaq üçündür. Tələbə vaxtında Axundov kitabxanasında işləyən bir adamla tanış olubmuş, "kitab barədə nə sözün olsa, mən sənə qulluğundayam" deyibmiş həmin adam. İsmixan əlbəttə buna hədsiz sevinmişdi: "kitab lazım gələndə kitabxana önündəki telefon - avtomatdan xeyirxah tanışma zəng edir və həmənlə özünü yetirən dostuma kitab siyahısı və bir çanta verirdim". Moskvada hərbi xidmətdə olanda xüsusi kitab çantası olmasa da, əsgərlikdən bir çanta, bir çamadan və bir yeşikdə böyük miqdarda kitab gətirib Bakıya. İndi Bakıdakı evində də, Poyludakı evində də kitabxanası var.

İsmixan son zamanlar görüşlərimizə kiçik bir çanta ilə gəlir. Bu çantanın içində adətən köhnə, antikvar kitab, dəftər, peçenye, konfet... olur. İsmixan köhnə mahnıların sözləri yazılmış,

köhnəmiş kiçik kitabı çıxaranda, köhnə mahnuların vurğunu bir insan kimi, mən də çox sevindim. Mahnının sözlərinə baxıb avazla asta-asta oxumağa başladım. Ətrafdakıları bir qədər təəccübləndirsək də, onların xoş, mehriban baxışları narahatlığa əsas olmadığını deyirdi. Çay içəndə isə İsmixan səliqə ilə çantasından peçenyeləri çıxarıb masanın üstünə düzür, aramızda bölür, hamuya – bərabər sayda. Bu çanta məsələsi elə xoşuma gəlmişdi ki, İsmixan haqqında "Çantalı adam" adlı yazı yazmaq istəyirdim. Hazırkı yazı daha geniş mövzuları əhatə etdiyi üçün ona başqa ad qoymalı oldum.

AİLƏİ "İÇƏK KƏNDƏKİLƏRİN SAĞLIĞINA!"

İsmixan Ağstafanın Poylu kəndindəndir; İsmixan anadan olanda Poylu Ağstafaya deyil, Qazaxa bağlı idi, amma nə fərq edər?! Hüseyn Hüseynzadə (Hüseyn Arif) demişkən, biz yerlibaz deyilik, Ağstafa ilə Qazax arasında fərq qoymuruq.

İsmixanın ilk müəllimi atası Məhəmməd kişi (1893-1990) olub. O, Böyük Vətən (2-ci Dünya) müharibəsində iştirak etmiş, vuruşmuş, yaralanmış, evə dönməli olmuşdu. İsmixandan böyük iki qardaşı ailəyə kömək etmək üçün oxumaqdan daha çox işləmiş, zəhmətkeş insan olmuşlar. Bir az yazıb-oxumaq bilən Məhəmməd kişi müharibə bitdikdən sonra anadan olan və fərasəti ilə seçilən balaca İsmixanı oxutmaq, savadlı görmək arzusu ilə yaşamış və imkanı daxilində bu istiqamətdə hərəkət etmişdir. Bu müdrik insan balaca İsmixana nağıllar söyləmiş, hərfləri və hecalamağı öyrətmiş, onu kitab oxumağa yönəltdir. İsmixan əlində olan bəzi kitabları, məsələn, "Koroğlu" dastanını və Sabirin "Hophopnamə"sini Məhəmməd kişi "oxu, mən də eşidim" deyərək təkrarləndirmiş, yəqin qulaq asmaq marağı da varmış, İsmixanın necə oxuduğunu bilmək istəyi də. Kiçik yaşlarında İsmixana təsir edən ikinci şəxs, müəllimlərdən biri, gələcəyin tanınmış dilçi alimi Vaqif Aslanov olmuşdur. Eşitdiyimə görə, orta məktəbdə İsmixana "Lenin" deyirlərmiş – çox ağıllı, bilikli, fəal və fərasətli olduğuna görə!

Doğma kəndində, ata yurdunda ev tikdi İsmixan! O, kəndini çox sevdi (Türkiyə türkcəsində "kəndini", yeni "özünü" deyil, doğulduğu kəndi), tez-tez kəndə gedir. İsmixan kənddə olanda bir dəstə adam onun görüşünə, söhbətini eşitməyə gəlir. Məni də yada salırlar, İsmixan zəng edib məni onlarla birləşdirir; birləşdirən də sağ olsun, hal-əhval tutarlar da! Yadıma düşür ki, tələbə vaxtından başlayaraq məclislərimizdə İsmixan ənənəvi tost deyərdi: içək kənddəkilərin sağlığına!

İsmixanın iki oğlu oldu: Araz və Seymur. O zaman gənc İsmixanı yeni ampuada – valideyn vəzifəsində gördük: ciddi, hər şeyə lazım gəldiyindən də artıq fikir verən, sevən, qayğıkeş, bəzən zəhmli... İsmixan uşaqları böyüdə-böyüdə onların qərbi də, şərqini də duymasını, bilməsini istədi. 132-ci məktəbə qoydu onları – ərəb təməyüllü məktəbə. Nəticədə, xüsusi halda, ata və iki oğlu Quranı həm orijinalda, ərəbcə, həm də türkcə və rusca oxudular. Ata və iki oğlu bir yerdə Quranı xətm etdilər! İsmixan özü də, demək olar ki, Quran mütəxəssisinə çevrildi, söhbət və yazılarında Quranın məzmun və strukturunu ciddi təhlil etməsi ilə seçildi.

İsmixan həm savad, həm insanlıq baxımından övladlarını çox gözəl tərbiyə etdi, böyütdü, yetişdirdi. Araz kompüter elmləri ilə məşğul olan elm adamıdır, ADA universitetində işləyir, Seymur

isə savadlı, hörmətli, populyar həkimdir. İsmixanın iki övladından dörd gözəl nəvəsi var – iki oğlan və iki qız.

Ceyran xanım İsmixanın həyat yoldaşı olmaqla kifayətlənmədi, həm də məsləkdəşi və həmkarı, ilk oxucusu və ilk tənqidçisi, dostu, anası və bacısı oldu. İsmixan evdə çay ətrafı (və ya xəngəl ətrafı) söhbətlərimizdə Ceyrana doğru çevrilib “düzdümü, Ceyran?” – deyə, onun rəyini, təsdiqini istər; bu, sevgi və hörmət əlamətidir. Bəzən Ceyran özü də söhbətlərimizə yüngülcə müdaxilə edir, bir əlavə edir və ya bir fikir bildirir. Ceyranın müdaxilələri İsmixana xoş gəlir - bu, onun üz ifadəsində və göz-lərində asanlıqla oxunur.

Qeyd. İsmixan iki ildən çoxdur ki, Xəzər Universitetinin təsis etdiyi, baş redaktoru olduğum “Xəzər Xəbər” jurnalının redaksiya heyətinin üzvüdür və tövsiyələri, yazıları ilə jurnalı daha da maraqlı edir. Jurnalın bu il yanvar ayında keçirilən 30 illik yubileyində fəal iştirakı, səmimi çıxışı yadımızdadır. Yubiley münasibətilə jurnalın aprel nömrəsində dərc etdirdiyi “Xəzər Universitetinin sehirli güzgüsü və ya rəngli poliqlot televizoru” adlı məqaləsində jurnalı və əməkdaşlarını yüksək dəyərləndirir.

**Arzu edirəm ki, ailənin, dostların, tanışların, onu əhatə edən hər kəsin ehtiram bəslədiyi İsmixan Məhəmməd oğlu Yusubov, mənim əziz dostum, ətrafına işıq saça-saçı uzun ömür sürsün, çox yaşasın, sağlam yaşasın, xoşbəxt yaşasın!
Yaşasın!**

